

Universitätsbibliothek Paderborn

Historiae Ecclesiasticae Pars ...

HISTORIAE EC||CLESIASTICAE PARS || PRIMA, QVA CONTI-||NENTVR ||
Eusebij cognomento Pamphili Cæsareæ Palæ-||stinæ Episcopi lib. 10.||
Eiusdem de vita Constantini magni lib. 4.|| Oratio Constantini magni ad
sanctoru[m] cœtu[m].|| Oratio eiusdem Eusebij in laudem Constanti-||ni
magni ad trigesimum ...

Christopherson, John

[Köln], 1569

Eiusdem Evsebii Cognomento Pamphili, Episcopi Caesariae Palaestinae,
De vita sanctissimi Imperatoris Constantini, Liber secundus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-29861

EIVSDEM EV- SEBII COGNOMENTO

PAMPHILI, EPISCOPI CAE-
sariæ Palæstinæ, De vita san-
ctissimi Imperatoris Con-
stantini, Liber
secundus.

*Licinius clanculum persecutionem molitur, episcopis in
Amasia, quæ Ponti pars est trucidatis.*

CAP. I.

Ste, quem diximus, Licinius in eun-
dem cum illis gurgitem, qui cum
deo bellum gessissent, præcep-
tus est: & quorum internecio-
nes impietatis causa ipsis illatas, o-
culis aspexisset, eorum exemplum
ad suam perniciem cōsecutus, per-
secutionem contra Christianos,

tanquam quoddam ignis incendium iam pridem extin-
ctum, de integro exuscitavit: grauiore flamma ab ipso,
quàm à superioribus tyrannis accensa. Atque velut bel-
lua quædam immanis, aut serpens tortuosus in se conuo-
lutus furorem, & minas quasi cum deo bellaturus, anhe-
lans, nondum apertè quidem, (Constantinum enim ad-
modum extimescebat) contra dei ecclesias ipsius impe-
rio subiectas dimicare ausus est: Sed clàm apud se male-
volentia occultans venenum, clandestinas insidias se-
paratim contra episcopos comparavit. Nam per vete-
ratorias molitiones magistratuû, qui prouinciis præfue-
runt, spectatissimos quosq; inter ipsos & medio tollen-
dos curavit. Quin cædis modus in eos institutus, pere-

H h 5

grinus

EVSEBII DE VITA

grinus quidam erat, Cuiusmodi non aliquando cogni-
tum fuisse arbitror. Quæ enim fuere ab eo in Amasia
ponti patrata, extra omnem crudelitatis modum longe
enagata sunt.

Ecclesie derutæ, & episcopi disterpti.

CAP. II.

IN quo loco nonnullæ ecclesiæ quæ fuissent etiam
ante euersæ, iam secundo è sublime ad solum vsque
prostratæ. Aliæ autem à prouinciarum præfectis oc-
clusæ, ne quisquam eorum qui eas frequentare consue-
uerant, eo ad cõuentus agendos accederet, neue cultus
Deo debitos impertiret. Nam qui ista mandauerat, non
existimauit, preces illic pro se fieri, vtpote quem mala
conscientia in eam opinionem induxisset. Sed pro con-
stantini salute, nos omnia pietatis officia exequi, & deum
assiduè pro eo orationibus placare pro certo persuasum
habuit. Illius autem essentatores, & qui ei egregie blan-
diri in animum induxerant illustrissimos ecclesiarû præ-
sides (inde enim se impio tyranno rem gratissimam fa-
cturos arbitrati sunt) capitis supplicio multarunt. Itaq;
qui in fontes erant, perinde atque hi, qui cæde & sangui-
ne manus suas inquinassent, sine causa ad locum supplicij
abducti sunt, & graui pena affecti. Iam verò, quidam no-
uum mortis genus subierunt, corpore in multas particu-
las ense minutatim dissecto. Ac post istud crudele sup-
plicium, & omni scelere in tragædiis audito magis hor-
rendum, in profundos maris gurgites piscibus vorandi
proiecti sunt. Pii viri post hæc, sicut paulò ante accide-
rat aufogere, famuli Dei in agros rursus, & solitudines
se abdere ceperunt. Vbi ista hoc modo succedunt Ty-
ranno ex sententia, de cetero contra omnes persecutio-
nẽ excitare in animũ inducit. In qua re certe fuisset voti
compos, & nihil ei fuisset impedimento, quò minus in
opere instituto processisset, nisi Deus, qui suorum ser-
uorum propugnator, vti quod futurum erat, præuerte-
ret, famulum suum. Constantinum, tanquam lumen il-
lustre in tenebris & nocte obscurissima incensum, in ea
loca,

loca, in quibus versabatur Tyrānus quasi manu dixisset.

*Quid Constantinus animo conceperit, cum christianis
persequutio intentaretur.*

CAP. III.

Qui cum ne rumorem quidem de illis rebus quas diximus dissipatum amplius ferendum cerneret, modesta animi, ratione, rem secum reputare, & morum seueritate cum Clementia naturaliter sibi insita temperata, ad afflictorum liberationem maturare cæpit: existimans pietatis & sanctimonix munus esse, vt per vnus eadem infinita hominum multitudo seruaretur incolumis. Nam cum animo complexus esset se magna facilitate vsum hominisque commiserationem parum promerentis misertum, ei vtpote à malorum instituto minime recedenti nihil omnino profuisse, imò verò eius rabiem contra subiectos magis auxisse, adeo vt illis qui ab eo erant afflictati, nulla esset reliqua salutis spes, absque cunctatione dextram salutarem iis, qui essent in tam extremas calamitates prolapsi, porrigere instituit. Idcirco consuetum militaris expeditionis apparatus instituit. vniuersa agmina tam peditum, quam equitum, ad illum frequentia confluunt: quæ omnia antecedebant insignia certæ in deum fiducia, quæ crucis effigiem supra monstratam, pulchrè representarunt.

*Quod Constantinus adhibitis orationibus componebat se ad
bellum: Licinius contra incantationibus.*

CAP. IIII.

Precibus, si vnquam aliàs, etiam iam sibi opus esse prope intelligens, dei sollicitare sacerdotes, vt semper cum ipso versari, semperque presto esse vellent: hosque tanquam quosdam animæ custodes ducere. Nunc vero qui tyrānidē propugnabat, cū auditione accepisset. Constantinū contra hostes nō aliter, quā per dei virtutē præfidiū ipsi afferentē victoriam conari cōparare, & eos, quos dixi, semper vnā cum illo versari, ei adesse, & salutaris Christi passionis insigne vniuersum illius exercitū perpe-

EVSEBII DE VITA

perpetuò antecedere, has res reuera (sic namque erat verisimile) irrisione dignas putauit: simulque Constantinum habuit ludibrio, & contumeliosis verbis lacerauit. Itaque is primum augures & vates Aegyptiorum, venificos etiam & praestigiatores, sacrificos & prophetas eorum, quos habebat pro diis accersit ad se: deinde diis illis, quos sibi colendos censuit, victimis placatis, Sciscitatur, quo modo belli exitus ipsi cederet. Illi enim hostium victorem sine dubio fore, inque bello superiores laturum vno ore respondent. Quin etiam longis carminum ambagibus oracula vbique idem asseuerant. Augures predicant ei per auium volatus fausta praesignificata esse: Sacrifici viscerum micationem similia portendere demonstrant: Fraudulentis igitur istorum promissis elatus, magna cum confidentia castris egressus est, ad manus conferendas paratus.

Quid de idolis & Christo dixerit, cum in lucis demonibus sacrificarit.

CAP. V.

Qui cum esset praelium initurus, satellites suos, & eos quos inter amicos eximie charos habebat, in locum quendam qui sacer apud illos putabatur, conuocat. In quo nemus erat irriguum & densum: variae item statuæ lapideae vario artificio sculptae, diis ipsius in eo erectae: Quibus cum cereos accendisset, & consuetas iminolasset hostias, eiusmodi orationem habuisse fertur. Viri amici ac focii, Dii isti sunt patrii, quos ex maioribus antiquitus colendos accepimus, quosque religiose & sancte veneramus. Iste, qui nobiscum praelium initurus est, patriis institutis violatis, praeter errore, quo caecatus est, peregrinum quendam deum (vnde haud equidem scio) colens, impia opinione mentem imbuit: & turpi istius insigni exercitum suum magnopere dedecorat. Quo fretus procedit in aciem, & non contra nos solum, sed multo potius contra ipsos deos, quorum cultorum ut proditor, deseruit, arma ferre aggreditur. Hoc igitur in tempore, liquido constabit, & quis nostrum opinionis errore vagatur, & vtrum diis, qui à nobis, an qui ab altera parte coluntur,

coluntur, priores deferendæ sint. Aut enim nos victores erimus, & sic, iure optimo nostri dii seruatores, & opitulatores veri existimari debent, aut si hic Constantini Deus (quisquis ille fuerit, vel vnde sit profectus, nescio) nostros cum plurimi sint, idque numero & multitudine superiores deuincat, nemo de reliquo vocet in controuersiam, quem tandem deum venerari oporteat: Sed vinceti se addicat, & illi præmia offerat victoriæ debita. Quod si peregrinus ille Deus, qui est iam à nobis ludibrio habitus, superior in prælio videatur, illū nos decet agnoscere, illum colere, & ita lōgum vale dicere his, quibus cereos frustra accendimus. Verū si nostri potiantur victoria (quod non dubium est) post victoriā hoc loco partam, ad bellum contra impios faciendum maturus oportet. Ista apud suos coram, oratione differuit. Nobis vero hanc historiam scribere instituentibus, eius verba retulerunt hi, qui eadem auribus accepissent. Tyrannus tali oratione habita, iussit, vt milites prælium quæ primum aggredierentur.

*Spectra in ciuitatibus quæ Licinio subiiciebantur visa,
quasi Constantini exercitu eas insectante.*

CAP. VI.

DVm ista gerebantur, visum quoddam, supra quam dici potest admirabile, circa Ciuitates eius ditioni subiectas, apparuisse ferunt. Nam se videre videbantur varias turmas militum armatorum qui sub Constantino duce dimicassent, in ipsa meridie per vrbes, tanquam victoria potitas transisse: Atque ista cernebantur, nemine vsquam reuera apparente, sed visione diuiniore quadam & excelsiore virtute, quod futurum erat, portendente. Cū exercitus essent iam prælium inituri, qui amicitia fœdera ruperat, primum dimicare exorsus est. Ibi Constantinus Dei omnium seruatoris auxilio implorato, signoque isto suis militibus dato, in prima dimicatione hostes expugnauit: Deinde non longo tempore post, Secunda etiam pugna tulit superiores: atque adeo iam salutari seruatoris vexillo exercitum suum antecedente, præclariora victoriæ trophea consecutus est.

Vbicunq;

EVSEBII DE VITA

*Vbicumque in preliis crucis signium adfuit, ibi ilico
consequutam esse victoriam.*

CAP. VII.

NAm in qua parte istud crucis vexillum visum fuit, hostes fugam capere: victores persequi, Qua re intellecta imperator, sicubi partem aliquam sui exercitus languentem cernebat, ibi salutare illud vexillum, tanquam quoddam subsidium ad victoriam obtinendam locari mandavit. Cuius adiumentis, extemplo parta est victoria: quippe dimicantium vires diuina quadam potentia fuere admodum confirmatae.

Quinquaginta ad portandum crucem delecti.

CAP. VIII.

QVapropter suis iussit satellitibus, qui & corporis robore erant, & virtute animi, & pietatis institutis imprimis eximii, ut in solam vexilli illius gubernationem omni cura ac studio incumberent. Erant viri non pauciores quinquaginta numero, quibus nihil aliud impositum erat negotii, quam ut vallarent undique vexillum, praesidiis munirent, singulique ordine, illud ipsum humeris gestarent. Atque ista quidem imperator ipse longo post temporis intervallo interiecto cum animo vacuo erat, nobis, qui hanc historiam scribimus, exposuit: addens etiam rem dignam esse, quae literis ad posterorum memoriam commendaretur.

*Quod de cruciferis quidam, cum fugisset interfectus est, qui
fideliter permanerat, servabatur illesus.*

CAP. IX.

NAm cum in media, inquit, belli dimicatione ingens forte fremitus & turbatio repentina exercitum occuparet, ille qui vexillum hoc portabat humeris, inter praeliandum primum praeformidine exhorrescere cepit: deinde alteri illud tradere, ut belli impetum effugeret. Postquam alter accepit, isteque fuit ex acie egressus, & extra vexilli praesidium locatus, telo coniecto in ventre confossus est, morteque sopitus concidit. Atque ut isti timiditatis & dissidentiae poenas luens, ibi mortuus iacuit: Sic ille qui salutare trophaeum, sublime & erectum portabat, omnino eius subsidio evasit incolumis: adeo ut
sepe

sæpe cum tela frequentia ab hostibus in eum iacerentur, qui ipsum ferebat, saluus extiterat, & vexilli hastile, tela missa exceperit. Atque istud omnem plane superat admiratione, tum quòd tela ab hostibus iacta sic intra exiguũ illum & angustum hastilis ambitum prouolabant, vt in eodem fixa hærescerent: tum quod ille, qui illud ipsum gestabat mortem effugeret: Imò vero vt qui hoc ministerium obibant, nihil damni incommodive aliquando acciperent. Neq; certè hæc nostra est oratio, sed ipsius imperatoris, qui præter alias res, hanc etiam nobis coram memorauit. Qui vbi diuina potentia has duas primas victorias fuisset adeptus, de cetero, exercitu ordine instructo, vltèrius processit.

Confluctationes varia, & constantini victoria.

CAP. X.

QVI autem contrariarum partium erant, quiq; primũ dimicare cæperant, cum illius impetum abiectis armis, manu sustinere non possunt, ad pedes imperatoris acciderunt. Iste vtpote ex hominibus conseruandis voluptatem capiens, omnes excepit incolumes. At alii qui in armis se tenuerunt prælio instare. Quos primũ imperator benigne & humanitus, ad amicitia iungendam imitauit: Sed vbi, minimè obsequetes intelligebat, in eos dimisit exercitũ. Illi statim terga dâtes, in fugã vertuntur. Ex quibus deinde alii capti, iure belli interfecti sunt: nonnulli, alius in alium, ruentes, suorum gladiis decubuerunt.

Licini fuga & incantationes.

CAP. XI

POST hæc, qui hisce rebus principium dederat, cum videret se famulorum auxiliis orbatum, & exercitum, quem collegerat, profligatum, ac sociorum copias deletas, & spẽ in illis, quos ipse deos putabat, nihil posse ipsa iam experientia manifestò conuictam, tum se turpissimæ fugæ mandauit: Sicq; euasit incolumis, atque adeo extra vitæ periculum propterea fuit, quod pius imperator suis mandasset, ne omnino eum persequerentur, vt fugiendo salutem prospiceret, spes enim in eius infidebat animo, illum cum persentisceret, in quas incidisset calamitates, non modo ab infana temeritate desitutum

EVSEBII DE VITA

desitutum, verum etiam suam mentem ad meliora cogitanda conuersurum. Et quamquam iste singulari humanitatis studio ista instituebat, inducebatq; in animum iniuriam toleranter ferre, & indigno impertire veniam, ille tamen nequiquam ab improbitate se abstinuit: Sed mala malis accumulans, Sceleratiora facinora aggreditur: ac de integro fallacibus & dolosis præstigiatorum institutis, animo confidere cepit. Licebat profecto eandem sententiam de eo, atque de veteri tyranno pronuntiare, quod Deus eius cor plane indurauerat.

Quomodo Constantinus orans in tabernaculo, victor extiterit. CAP. XII.

Qui cum animum eiusmodi obstrinxisset sceleribus, seque in exitii tanquam barathrum detrussisset, Constantinus qui secundò iam bellum necessario gerendum animaduerneret, seruatori suo preces fundendi, tempus vacuum & solutum dicauit: & crucis tabernaculo extra castra etiam longissimè fixo, ibi syncere & pie meditationi se dedens, more veteris illius Dei prophætæ, quem extra castra tabernaculum fixisse diuina confirmant oracula, Deum orare cepit. Nonnulli etiã, quos ipse ob fidei & pietatis studium satis spectatos habuit, in idem minus cum eo vnà incumbebant: hocq; etiam alias exequi ei erat in more positum, cum bello cum hoste decertare constitueret. Nam sicut propter securitatè tardior in rebus gerendis fuit, sic dei consilio omnia administrare consultum statuit. Et cum iam vacuo animo attente deo preces adhibebat, semper diuina aliqua visione dignatus fuit, Ac post illud tanquam diuino instinctu impulsus, exiit è tabernaculo, & repente exercitum incitare cepit: mandauitque vt nulla mora interposita, ipsam gladiatorum aciem experirentur. Qui ex improviso hostes adorti, homines cuiusque ætatis conciderunt: atque interdum puncto ferè temporis parta victoria, trophea contra hostes insignia statuerunt.

Constan-

AD hunc modum imperator etiam iam autea in pre-
 aliis committendis & seipsum gerere, & exercitum
 regere consuevit: quinetiam Deum suæ ipsius ani-
 mæ præponere, & illius consiliis omnia transigere, dili-
 gentemq; adhibere cautionem ne inter dimicandum fie-
 ret multorum cædes. vnde non magis suorum, quàm ho-
 stium saluti prospexit. Quapropter suos, cum fuissent in
 pugna victoriam adepti hortari solebat, vt captiuorum
 misereretur: & cum homines essent, naturæ humanæ ne-
 quaquam eos caperet obliuio: atque si aliquando militum
 animos ferocios cerneret, auri munusculo eos refrena-
 re: precipereq; vt qui aliquem ex hostium numero viuū
 cepisset, aliqua certi auri summa remuneraretur. Atque
 hanc velut illecebram ad hominum conseruationem, im-
 peratoris excogitauit prudentia: adeo vt infiniti etiam
 ex ipsis Barbaris incolumes euaserint, imperatore ipso-
 rum vitam auro redimente.

Iterum de oratione in tabernaculo.

CAP. XIII.

Quemadmodū igitur hæc & infinita his similia etiam
 alias imperator facere consueuerat: sic in præsen-
 tia, de more suo ante initum prælium, in taberna-
 culo separato, tempus precibus ad deum fundendis libe-
 rum addixit: ab omni licentia & vitæ ratione luxu dis-
 fluente sese vocauit, inedia & corporis afflictatione se-
 ipsum coercuit: vti deum sibi cum precationibus suppli-
 cibus placatum, tum benignum adiutorem haberet: eaq;
 perageret, quæ Deo esset illius animo iniecturus. porro au-
 tē, vtpote natura vigilans & attentus permagnam reip-
 curam suscepit, nec magis pro suorum, quàm pro ho-
 stium salute precatus est.

Licini in amicos dolus, & eidolorum cultus.

CAP. XV.

Postquam autē Licinius, qui paulo ante se fugæ man-
 dauerat, rursus amicitiaæ fœdera iungere sibi esse in-
 optatis, simulatione præ se tulit, hic noster præscri-
 ptis

EUSEBII DE VITA

ptis illi pactio-
modatis, vtilibusque, fœdera cum eo ferire non dedi-
gnatus est. Quibus quidem pactio-
nibus, quanquam ty-
rannus, quem supra memorauimus, lubens obsecundare
prætexuit, fide iureiurâdo confirmata: tamen ex occulto,
hominum armatorum manum iterum cogere, & de inte-
gro bellum pugnamque renouare, barbaros homines in
societatem asciscere. Deosque alios, vtpote à prioribus
in fraudem inductus, circum circa quæsitum cursitare cœ-
pit: & eorum verborum quæ non ita pridem de diis ha-
buerat, nullam omnino tenuit animo memoriam, neque
deum, Constantini propugnatorem agnoscere voluit,
sed plures & recentiores deos cum irrisione omnium
conquirere laborauit.

*Qualiter Licinius milites præmonuerat, vt dimica-
tionem contra crucem declinarent.*

CAP. XVI.

POSTEA cum reuera intelligeret, quanta, quàm diuina,
quamque inexplicabilis esset in salutari Christi pas-
sionis trophæo vis (qua quidem roboratus Constan-
tini exercitus, in bello superior esse consueuerat) mili-
tes circum se hortatus est ne huic ex aduerso irent, caue-
rentque ne fortuitu aut per imprudentiam in illud ocu-
los conicerent: Nam & virtute valere plurimum, & sibi
aduersarium infestumque esse affirmauit: & propterea de-
bere declinare eam, quæ contra idem instituitur, dimica-
tionem. Iis rebus sic constitutis, cum eo, qui propter cle-
mentiam ipsum expugnare tardauerat, & mortem eius di-
stulerat, prælio contendere aggreditur. Itaque vt huius
milites multitudine deorum, & ingenti copiarum milita-
rium numero confisi, Simulachra hominũ extinctorum
(quos pro diis colebãt) hostibus velut propugnacula ob-
iicere, sicq; manu cõffigere cœperũt: ita Cõstantinus lo-
rica pietatis obseptus, salutare crucis & vitale signũ, tan-
quàm quoddã terriculamẽtũ, aduersariorũ & munimẽtũ
ad mala propulsanda firmissimũ, hostium multitudini op-
posuit: Attamen principio a bello ad tempus abstinuit, &
misericordia cõmotus, ne utiquam prior iniit prælium,
ne amicitia fœdera, quæ pactus erat, violaret.

Constans

Verum ubi aduersarios constanter in instituto per-
stare, iamq; gladiatorum acie experiri cernebat, egre
sane & grauitur ferens, sublato clamore, omnes ho-
stium copias momento teporis pedem referre coegit: si-
mulq; contra inimicos, & demones reportauit victoriam.

Deinde impiu tyrannu vna cum suis, belli iure con-
demnatu, debito addixit supplicio. Qui vero pra-
lii contra Deu suscipiendi authores fuissent, pariter
cum tyranno ad locu supplicii abducti sunt: & ibi meri-
tas iustasq; persoluentes poenas, misere interierunt. Qui
quidem sicut ante spe in diis vanis locata insolenter se
efferebant, sic paulo post Constantini Deum, qualis &
quam admirabilis esset, re ipsa intellexerunt: & hunc iam
verum & solum deum se agnoscere confessi sunt.

Porro impiis hominibus e medio sublatis, & potesta-
te tyrannica deleta, mundus de reliquo velut solis
claritate collustratus fuit: vniuersaeque orbis terrae
partes, quae Romanoru parebant ditioni, in vnum co-
luerunt: quinetiam dum gentes, quae oriente occupabant,
alteri parti adicerentur, & vno generali principatu, tan-
quam capite quodam, totum corpus adornaretur, vnus
imperii potestas per omnes peruasit. Illustres praeterea
lucis ex pietate nascentis splendores hiis, qui antea in
tenebris & mortis umbra confedissent, laetos & serenos
dies impertierunt. Neque erat vlla amplius praeteritoru
maloru recordatio: Quippe omnes ubiq; victore hymnis
celebrabant, huiusque conseruatorem, solum deum se
agnoscere fatebantur. Iste imperator vniuerso pieta-
tis genere eximius & victor egregius, (hanc enim ap-
pellationem, cognominis loco, victoriae sibi a Deo con-
tra hostes & inimicos donatae maxime proprie conue-
nientem inuenit) orientem recuperauit: & vnum con-
iunctum coherentemque principatum, more veteri

EVSEBII DE VITA

Romanorum, sibi ipsi subiicit: ut non modo Deum omnibus, qui in imperii sui finibus continebantur palam prædicare cepit, verum etiam, vniuersum mundum gubernaculis singularis potestatis, quæ Romanorum dittonis erat propria, præclare admodum administravit. Malorum porro quæ antea cunctos mortales oppræsserant, metus sublatus fuit, & qui antè fracto animo & demisso fuerunt, hilari vultu, obtutuque læto alter alterum aspererunt. Tum choreis & hymnis primum Deum summum omnium regem esse prædicarunt: Deinde victorem Constantinum, eiusque filios modestissimos, deoque charos Cæsares, acclamationibus continuis extulerunt. Erat iam veterum malorum & impietatis cuiusque obliuio: iam suavis præsentium bonorum usus & oblectatio: iam iucunda expectatio futurorum.

Quomodo pro confessoribus Constantinus leges sanxerit.

CAP. XX.

IAm apud nos, sicut etiam pridem apud eos, qui alteram orbis partem obtinent, imperatoris decreta, plena humanitatis diuulgata: iam leges, quæ & claram sanctionem erga Deum significationem dare, & non obscura bonorum cuiusque generis indicia, cuiusque oculis subiicere videbantur: neque solum provincialibus, cuiusque nationis ea, quæ erant ad vitam accommodata utiliaque, largitæ sunt, sed etiam dei ecclesiis, quæ conuenientia putabantur, rite præscripserunt. Nam primum omnium, illos qui à præfectis cuiusque provincie, propterea quod idolis immolare recusauerant, è patriæ finibus pulsati, inque exilium eiectioni fuissent domum reuocarunt: Deinde eos, qui curiis eandem ob causam essent adiudicati ministeriis liberarunt: præceperuntque ut qui fuissent facultatibus dispoliati, eas denuo reciperent. Quinetiam qui tempore persecutionis animi tolerantia in tormentis pro deo perferendis nobilitati, aut metallis excrucianti addicti, aut ad insulas incolendas condænati, aut ad publica opera obeunda vi compulsati fuissent, per easdem leges istis omnibus miseris ex insperato fuere liberati.

liberati. Eos etiam, qui propter constantem pietatis confessionem essent de militaris dignitatis gradu deiectione, benignitas imperatoris ex ea contumelia rursus euocavit: libera optione data, vel ædes recipiendi, & prioribus honoris ornamentis potiundi cum dignitate, vel vita tranquilla contentis, ætatem ab omnibus ministeriis vacuam degendi: Eosque item qui fuissent ad muliebria officia seruiliter obeunda, quo dedecore & ignominia afficerentur condemnati, pari ratione atque cæteros liberavit.

*Quomodo etiam pro martyribus leges tulerit,
& bonis ecclesiasticis.*

CAP. XXI.

ATque ista fuere de iis hominibus, qui hæc incommoda sustinuisent, imperatoris edicto sancita. De facultatibus autem piorum, qui in persecutione mortem obiissent, definite etiam præscripsit imperatoris lex. Nam sanctorum Dei Martyrum fortunas, qui in fidei confessione supremum vitæ diem egissent, a cognatis possideri præcepit. Quod si nullus ipsis superesset sanguinis communiione coniunctus, ut ecclesiæ eorum hæreditates adirent. Porro autem, quæ bona Christianorum antea in ærarium relata, & ex eo, aut venditione, aut gratuito ad aliorum usum abalienata fuissent, quæve in illo ipso adhuc reperta essent, Dominis denuo debere reddi munificum imperatoris edictum in mandatis dedit. Atque benignæ imperatoris leges passim diulgatæ, non solum ecclesiæ dei & populo Christiano tot tantaque beneficia præstiterunt. Verum etiam infidelibus populis, & cunctis gentibus, alia præterea multitudine prope infinita, imperatoris magnificentia elargita est.

Quantopere populorum animos recreauerit.

CAP. XXII.

VNde omnes, qui in nostris regionibus auditione solum accepissent ea, quæ iam antè fuerant in altera parte imperii Romani gesta, eosque qui istis affecti fuissent beneficiis, beatos putarent optarentque, ut ipsi tandè paribus potirentur, cū eadè ipsis etiam ante ocu-

EVSEBII DE VITA

los versarentur, se quoque iam in beatorum numero duxerunt, & sunt ingenuè confessi, tantum & tam præclarum imperatorem, tanquam rem quandam nouam & prope inauditam (qualem nulla ætas, quam sol viderit, aliquando cognouit) mortali hominum generi apparuisse. Atque isti hoc animo fuerunt.

*Quòd deum bonorum authorem palam prædicauit,
& de legum exemplaribus.*

CAP. XXIII.

Postquam autem omnes gentes dei patris virtute imperatori subiectæ fuerunt, bonorum sibi suppeditatorum largitorem omnibus palam prædicauit, eumque victoriarum quas esset consecutus authorem, & non seipsum agnoscere constanter testificatus est: hocque ipsum per edicta quæ literis latinis græcisque mandata erant, & ad omnes gentes missa, manifestò denunciavit.

*Lex Constantini, de pietate erga deum & religione
Christiana, in qua hæc continentur.*

CAP. XXIII.

Atque nostram orationem de hac re institutam veram esse, si in ipsa edicta forte incideris, facile cognoscas licet. Duo quidem erant: alterum ecclesiis dei, & populo Christiano, alterum populis infidelibus singulas ciuitates incolentibus missum. Quod quidem utpote ad præsens argumentum valde commodatum hoc loco citare consentaneum arbitror: ad eum sanè finem, uti eius formula historię monumentis prodita, maneat reserueturque ad posteritatem: quandoquidem & ad veritatis plurimum, & ad nostræ orationis confirmationem non minus adferre videtur adiumentis: Descripta est enim ex primo exemplari ipsius edicti auctoritate imperatoris confirmati, & eius dextera subscripti, eaque tamquam sigillo ad fidem huic nostro sermoni faciendam obsignati, quod quidem exemplar apud nos custoditum est.

Victor

*Victor Constantinus Max. Augustus, provincialibus
Palestinae, S.*

Exemplum à vetustis temporibus.

CAP. XXV.

QVamquam erat olim veterum memoria apud eos,
 qui rectè & syncere de Deo Opt. Max. sentiebant,
 euidens & perspicua differentia, quæ omnem dubi-
 tationem longe ab hominum mentibus dispulit, quæque
 etiam quantum intersit inter eos qui augustissimâ Chri-
 sti religionem studiose observant, & eos qui oppugnant
 eandem, atque adeo despiciatui ducunt, accurate distin-
 guebat, tamen iam & argumentis illustrioribus, & splen-
 didioribus rebus gestis, tum huius dubitationis insci-
 tia, tum quæ sit præpotentis Dei vis perspicuè patefit:
 Quandoquidem hos, qui fideliter sanctissimam Chri-
 stianorum legem & disciplinam colant, nullumque illius
 præceptum violare audeant, magna bonorum affluentia,
 & robur firmissimum ad præclaros conatus cum bona
 spe suscipiendos accommodatum; illos autem qui impia
 mente imbuti sunt, euentus etiam ipsorum institutis
 cõsentanei sequuntur. Quod si quisquam, qui neq; deum
 bonorum authorem agnoscere, neque officia honestati
 congruètia colere in animum induxerit, aliquid boni sit
 consecutus, euentâ rerû ab ipso gerendarû fidem oratio-
 ni nostræ facillè faciét. Ac si quis superiora tēpora hucuf-
 que cõtinuata animo percurrat, & priores res gestas acie
 ingenii contēpletur, reperiet omnes, qui fundamentû re-
 rum gerendarû in iustitia & bonitate posuerint, conatû
 suos ad fœlicem exitum perduxisse, & tanquam ex suauî
 quadam radice dulcissimum fructum percepisse: at qui
 iniqua facinora edere aggressi sint, & nullam piã fan-
 ctamq; cogitationem erga humanû genus aliquãdo susce-
 perint. Sed homines exilio multare, illis cõtumelias face-
 re, bona publicare, cedes, & multa ei⁹ generis mala infer-
 re effrenate moliti sint, & neq; illos aliquando pœnitue-
 rit, neq; mentem ad meliora conuerterint, supplicia ap-
 posite ipsorum sceleribus respondentia subiisse.

EVSEBII DE VITA

*De iis qui persecutionem perpessi sunt, ac eorum
infrictatoribus. CAP. XXVI.*

ATque ista neque temerè neque sine ratione eueniunt. Qui enim animo recte ex iustitiæ regula instituto ad res gerendas se conferant, & timorem Dei opt. max. assidue animo complectantur, & firmam erga illum fidem retineant, & terrores periculâq; quæ in præsentī vita obiiciuntur, spe illa de rebus futuris ostentata, posteriora ducant, hi licet ad tempus rebus aduersis & incommodis consistantur, tamen quia pro certo persuasum habeant, honores sibi multò maiores in posterum reseruos, casus qui incidunt fortuitu, nequam egrè & grauius ferunt, sed quò asperioribus deueantur molestiis, hoc illustriora gloriæ insignia assequuntur. Qui vero iustitiæ norma cū dedecore reiecta, Deum opt. max. non agnouerint: & eos, qui illum sunt fideliter confectati, contumeliæ & supplicio intolerabili obiicere non dubitarint, neque illorum gratia, quibus ob talem causam pœnas irrogassent, se quidem miseros, illos autem felices & beatos (utpote qui etiam dum tam dira tormenta subibant, pietatem erga deum firme retinerent) iudicarint, istorum certe copiè, complures conciderunt: multè in fugam conuersæ sunt: omnis denique bellica expeditio ab his suscepta ad extremam cladem prolapsa.

*Quòd persecutio, malorum causa extiterit iis qui
bellosum auctores fuerunt.*

CAP. XXVII.

EX huiusmodi sceleribus, bella pestifera exorta, ex huiusmodi, vastitates perniciosæ: inde etiam diminutiones rerum ad vitæ usus necessariorum: inde maiorum eiusmodi nequitiam insequentium multitudo: inde duces tantæ impietatis editi: qui quidè vel extremis erunt exantlatis, extremam miseriam perpessi sunt, vel vitam turpissimam degentes, eam postea cum supplicia suis nequitias aptè & æqualiter conuenientia sustinerent, morte grauiorem esse facile agnouerunt.

Nam

Nam quo vehementius quisque eorum, temeritate quadam inductus, ad diuinam Christianorum legem & disciplinam expugnandam. (Sic enim putabat) vehementius acriusque incubuit, hoc certè plus hausit calamitatis: usque eo, uti singulis ipsorum non modò huius vitæ acerbitates, Sed etiam grauissimus ille metus suppliciorum, quæ se expectarent apud inferos subituros, maximam plane afferret molestiam.

Deus honorum administratorem Constantinum delegit.

CAP. XXVIII.

Proinde cum tanta & tam grauis impietas per humanas res permaneret, & Reip. velut à morbo quodam pestifero in periculum funditus intereundi venisset, & ob eam causam magna, eaque salutari curatione egeret, quodnam quæso remedium diuinum numen (illud quidem omnino numen putandum, quod solum & re ipsa est, & vniuerso temporis spatio satis virium ad opem ferendam in se continet) quod inquam remedium aut quam rationem, ad orbem terrarum ex his malis eripiendū excogitauit? dicam equidem: quippe beneficia à Deo opt. max. in nos collata ingenue agnoscere, eaque egregie prædicare, reuera gloriosum est. Deus quidem certe, cū meum ministerium accurate quale esset explorasset, idèque ad ipsius voluntatem explendam idoneum censeret, eodem vtens & mari Britannico, illisque partibus, vbi sol, rato cursu confectio necessariò occidit, initium faciès, eximia quadam potentia & virtute, omnia mala, quæ homines premebant profligauit, & è medio prorsus sustulit: adeo vt mea opera ac diligentia, tum humanū genus, ad cultum augustissimæ legis & disciplinæ reuocatum esset, tum fides sanctissima permagnas ipso deo duce, faceret progressiones.

Piæ in Deum Constantini voces, & confessorum laus.

CAP. XXIX.

Idcirco cum exploratum habeam eū hoc ministerium omnium facilè præstantissimum, mihi tanquam quoddam suæ singularis erga me benevolentia: indicium

EVSEBII DE VITA

commississe, non meipsum dissolutum in eo sedulo ex-
 quendo, quò illi gratiã referam, præstabo: & propterea
 ad regiones in oriente sitas (quæ quidẽ orbis pars, quo
 asperioribus calamitatibus implicata tenetur, eo maius
 firmissq; auxilium à nobis implorat) iter iam suscipere
 animus est: quippe vniuersam omnino vitam, & id totũ,
 quo spiritũ duco, atq; adeo omnes animi vires, quæ in
 intimo pectore insident, Deo opt. max. à me deberi pro
 certo persuasus sum. Et quanquam profecto non sum in-
 sciis, eos qui spem in rebus cælestibus verè & ex animo
 ponant, hominum benevolentiaẽ neutiquam indigere, &
 qui eam in Dei domicilio cõstanter & firmè collocarint,
 quiq; quo magis se à rerum caducarum fragilitate, scele-
 ribusq; omnibus seiunxerint, hoc plus dignitatis adep-
 turi sint: tamen graues necessitates ad tempus eorũ cer-
 uicibus impositas, & supplicia parum hominũ nature cõ-
 sentanea, ab eis, qui nec culpæ alicuius affines, nec crimi-
 nis cuiusq; rei sunt, quàm longissimè depellere nostra-
 rum partium in primis esse statuo. An non absurdum
 est maximè, vt cum eorum animi tolerantia, & constans
 robur, per illos, qui sint eos diuini cultus & religionis
 causa acerrimè persecuti, satis exploratè cognitum sit,
 eorum gloria à me, qui dei obsequio me totum dicaue-
 uerim, non ad clarissimum augustissimumq; splendo-
 rem extollatur.

*Lex pro exulum liberatione, publicorum munerum vaca-
 tione, & bonorum hæstæ subiectorum re-
 stitutione. CAP. XXX.*

OMnes igitur, siue qui crudelibus iudicum sententiis
 subiecti, quibuscumq; temporibus illud ipsis con-
 tingerit, patriam cum exilio ideo commutare coacti
 fuerint, quod & honorem erga Deum & fidem, cui totis
 animæ viribus se consecrauerunt, non neglexerunt, siue
 qui inter Curiaẽ ministros numerati sunt, cum in eorum
 numerum non iure fuissent antea relati, omnes inquam
 isti tum patriis sedibus, tum otio consueto restituti, deo
 omnium liberatori gratias agant. Siue præterea, qui re-
 bus suis

bus suis fuerint priuati, & fortunarum omnium amissione
 oppressi, hucusque vitam abiectissimam degerint, isti quoque
 domiciliis pristinis, familiis, & facultatibus redditi, Dei
 opt. max. beneficentia læti fruantur.

Item lex pro reducendis eis, qui ad insulas relegati erant.

CAP. XXXI.

Quin etiam eos, qui in insulis inuiti detinentur, istius
 prouisionis & sollicitudinis nostræ beneficio potiri
 mandamus: ut scilicet cum hastenus angustis mon-
 tium recessibus, maris fluctibus circumiectis, vndique con-
 clusi fuerint, iam acerba illa solitudine, & à natura homi-
 num penitus alienata liberati, desiderio rerum ab ipsis
 optatarum satiati, se ad amicissimos recipiant: Cumque
 longo temporis spatio in squalore & sordibus odiosis
 vixerint, reditum, velut prædam repentinam minimeque ex-
 pectatam nacti, curis præterea molestis que in posterum
 erepti, vitam metus expertem sub nostro traducant im-
 perio, qui quidem vos Dei famulos esse & gloriamur, &
 pro certo persuasi sumus, quique ei, quod à ratione alienis-
 simum est (præsertim cum nostrum sit aliena peccata cor-
 rigere) ne aures quidem patefacere debemus, nedum si-
 dem adhibere.

*Item alia lex, pro his qui ad metalla cum sui ignominia
 & ad publica opera damnati erant.*

CAP. XXXII.

Quicumque porro aut ad metalla effodienda condē-
 nati sint, aut ad publicorum operum ministeria ob-
 eunda addicti, hi cotinuis laboribus cum grato ocio
 commutatis, facilius & lenius vitæ genus libera cum po-
 testate agant: immoderatis laborum asperitatibus in pla-
 cidam animi remissionem conuersis. Atque si qui liber-
 tate quæ est omnium communis exciderunt, & ignominia
 affecti fuerint, isti cum solida lætitia priorem dignitatis
 gradum, tanquam diuturna peregrinatione ab ipsis aba-
 lienatum recuperantes, in suam ipsorum patriam maturè
 se recipiant.

Pro

EVSEBII DE VITA

*Pro confessoribus ad rei militaris pristina munia restituendis,
vel eorum donanda si vellent immunitate.*

CAP. XXXIII.

Illis item, qui iam olim honoribus militaribus donati, ab eisdem iniusta & iniqua de causa deiectione (nepe quod confessionem in deo verè cognoscendo illis dignitatis ornamentis longè prætulissent) libera detur optio, vel rei militari se dedendi, quo in pristino vitæ modo permaneant, vel cum honorata libertate, libere & pro arbitratu vitam degendi. Rectum est enim, & rationi consentaneum, ut qui in periculis ipsis illatis, tam egregiam animi magnitudinem, & tolerantiam declarauerint, integram habeant potestatem, tum otio, tum dignitate libere pro animi sui sententia perfruerent.

De ingenuis in libertatem vindicandis, qui ad muliebria opera, vel etiam seruitutem addicti erant.

CAP. XXXIII.

Porrò autem, qui nobilitatis suæ amplitudine vispoliati, talem quandam iudicum sententiam subierunt, ut vel in gynecæa, vel in textrinas intrusi, durum & miserum laborem sustinerent, vel ut cellæ pænariorum ministri fierent, quò nihil superior illorum ortus ipsis adferret subsidii, hi quoque honoribus, quibus antè fruebantur, & libertatis beneficio potiti, & ad pristina dignitatis ornamenta restituti, deinceps hilari & læto animo vitam degant. Qui item de libertate sit in seruitutem datus, quiq; se iniqua & inhumana cuius alicuius vecordia ministeria ipsi insueta obire coactum esse secum admodum deploret, & seipsum pro libero seruum ex improviso factum intelligat, is in libertatem priorem nostro edicto vindicatus, se parentibus similem efficiat: exerceatque labores libero homine dignos, & cogitationem seruilium illorum munerum parum sibi accommodatorum, quæ antea perpeffus fuerit, penitus ex animo debeat.

Qui

*Qui succederent in bonis eorum qui aut martyres aut confes-
sores fuerant, aut alio migrare coacti.*

CAP. XXXV.

PORRÒ illud nobis videndum est, vt facultates, quibus
singuli variis de criminibus falso illis obiectis orbati
fuerint, restituantur, nempe si qui splendidissimum
diuinissimumque martyrii certamen inuicto & cōstanti
animo sustinuerint, & propterea rerum suarum amissio-
ne tolerarint, & confessores constituti, spem perpetuam
in Cælo sibi compararint: qui item nō modo solum ver-
tere coacti, sed fortunis etiam priuati fuerint, quod neu-
tquam fidem prodendo persecutoribus cesserunt, isto-
rum quotquot vita defuncti sunt, hæreditates cognatis
impertiri mandamus: omnino autem quibus hæredita-
tes illæ debeantur, est cognitu perfacile, cum leges eos,
qui genere proprius accedunt, præcipiant hæredes fore:
& quòd ratione etiam oportet eos succedere, qui sint
domestica consuetudine coniūctiores, cōstat: præsertim
cum illi ipsi martyres, non criminis vllius conuicti, sed
sua inducti voluntate mortem oppetiuerint.

*quibus de sanguine nemo superfuerat, iis ecclesia instituta est
hæres: Si quid tamen hii vini cuiquam dedissent
ratum id firmumq; permaneret.*

CAP. XXXVI.

QUOD si nemo de cognatis supersit, qui vlli vel mar-
tyrum, vel confessorum, vel exulum, quos diximus
(qui eiusmodi de causa solum verterint) hæres ra-
tione succedat, vt ecclesia semper cuiusque loci hæreda-
tatem adeat ratum esto. Neque erit omnino molestum
his, qui excedunt è vita, vt eam cuius gratia omnes suos
labores susceperint, hæredem fælices assequantur. Præ-
terea hoc necessariò proponi debet, quòd si qui eorum,
quos supra memorauimus, aliquid de fortunis suis, qui-
bus visum fuit, donauerint, his possessio iure stabilis &
firma permanere debeat.

Qui ho-

EVSEBII DE VITA

Qui horum agros hortos aut aedes possederant, reddere dominis cogebantur, exceptis fructibus quos interim percepissent.

CAP. XXXVII.

ET ne quis error appareat in edicto, sed ut quid verè voluerit, omnibus ad cognoscendum in proclivis sit, sciant omnes, si agrum, si domum, si hortum, si quid eorum, quæ paulo ante posui, teneant, ipsis & honestum & utile esse, ut non ea confiteantur solum, sed omnia abiecta cunctatione, restituant. Quapropter licet maximè videantur quidam ex iniusta illorum possessione maximum fructus cepisse, & nos ut isti repetantur, minime æquum iudicemus.

Quoniam modo illis harum rerum venia à Constantino petenda erat.

CAP. XXXVIII.

TAmen illi ipsi plane confiteantur, & quos habuerint fructus, & unde eos collegerint, huiusque peccati veniam sibi à nobis concedi postulent: ut non modo auaritia antegressa tali adhibita correctione à probis remittatur, verum etiam Deus opt. max. istud poenitentiae loco excipiens, benignus & clemens, erratis veniam det. At dixerint fortasse, qui huiusmodi facultatum domini (si modo istud nomen in illis valere vel debet vel potest) facti sunt, excusatione pro se allata, quod fieri non poterat, ut se ab illis rebus abstinerent, cum tam varium & multiplex miseriarum cuiusque generis spectaculum palam esset propositum: quo quidem tempore extiterunt crebrae, perditæque proscriptiones eorum, qui nihil commeruissent, eaque temerè inconsiderateque factæ: crudeles etiam & insatiabiles persecutiones, iniustæ denique facultatum venditiones. Quod si huiusmodi verbis quidam se defendere contendunt, & admonitiones continuas expectant, ne existiment se illud impunè laturos: præsertim cum ista à nobis tam sedulo administrantur, quò Deo opt. max. debitum præstemus obsequium. Quæcumque enim antehac grauis & damnosa
neces-

neccsitas accipere coegerit, ea in presentiarum retinere non nihil habet periculi. Ac neccsum est insatiabiles cupiditates omnibus modis, id est, rationibus & exemplis, imminuere.

Ærarium, agros, hortos, ac domos, ecclesiis suis resignare debere. CAP. XXXIX.

NEquè enim, si quid ærarium earum rerum, quas ante posuimus, possideat, firme retinere illi liberum erit: imo vero contra sacrosanctas ecclesias nihil omnino dicere audeat: & quas res ad tempus per iniuriã possederit, eas ecclesiis iure restituat. Omnia igitur, quæ rectè vereq; ad ecclesias pertinere videãtur, siue domus, siue agri, siue hortus, vel si quæ sunt alia eiusdem generis, quæ in alicuius possessionem venerint, quo ius nullius, qui ad rem, id est, ad ecclesiam spectat, violetur, sed omnia sincera & simplicia maneant, restitui mandamus.

De sacellis & cæmeteriis ecclesiis restituendis. CAP. XL.

QVinetiam loca illa, quæ martyrum corporibus honorata sunt, & monumenta gloriosæ illorum è vita discessionis, quis dubitet, quin ad ecclesias spectent? imo verò etiam, quis non potius istud præcipere? quippe cum neque munus præstantius sit, neque labor Deo gratior, vel quod plus habeat utilitatis, quam diuino spiritu adhortante, in his rebus diligentem operam & studium collocare. Quæ etiam iniquis de causis ab improbissimis hominibus ablata fuerint, ea ut æquitas postulat restitui sanctisque denuò ecclesiis integra reddi iubemus. Cæterum quoniam perfectæ & singularis prouidentia est, ne istos quidem silentio præterire, qui aut iusta emptione aliquid ab ærario acquisuerint, aut gratis cõcessum retinuerint, & ad huiusmodi res occupandas cupiditate quadã inexplebili temerè ruerint, sciant, quicumque fuerint de genere illo, sibi, quam harum rerum causa, quas coemere ausi sunt, nostram

nostram

EVSEBII DE VITA

nostram erga ipsos beneuolentiam maximè abalienare, laborarunt, à nobis, quantum ratio commode ferre poterit, benigne prospectum iri.

Eximia ad colendum Deum exhortatio.

CAP. XLI.

HAEC igitur haecenus sermone nostro prouecta sunt. Verùm quoniam virtus dei omnipotentis euidentissimis argumentis manifestissimisque sese ostendit, cum ad optima cohortando, tum benigne mea causa adeo firma apportando subsidia, ut iis acerba calamitas, quæ cunctas res humanas antea districtas tenuit, iam ex omni mundo, radiis solis collustrato, prorsus exempta, vniuersi simul & singuli accurata cura & cogitatione circumspicere debetis, qualis tandem illa potestas fuerit, quæ semen (ut ita dicam) perditissimorum hominùm deleuerit labefactarique: bonorum autem lætitiã quasi denuo reuocatam, in omnes regiones affatim fuderit, & omnibus concesserit potestatem, tum officia diuinæ legi ac disciplinæ consentanea cum omni obseruantia præstandi, tum illis, qui se huic consecrauerunt, honesta virtutis munera sedulo excolendi, qui quidem tanquam ex crassa caligine emergentes, quia eximia sunt sacrarum literarum cognitione imbuti, de cetero, debitum cultum erga Deum, & honorem pium, eique congruentem declarabunt.

Quomodo Constantinus leges quas tulerat, reipsa confirmauerit. CAP. XLII.

Istud primum imperatoris edictum ad nos missum, ista præcepit. Statim vero, quæ lege fuere præscripta, re ipsa processerunt: & omnia contraria his, quæ paulò antè à crudelibus tyrannis patrata fuissent, gesta sunt: imperatorisque beneficiis, potiebantur hi, quibus ea tribui lege sancitum fuit.

Quomodo magistratus qui Christiani essent, ad honores extulerit, qui vero gentiles erant, sacrificare interdixerit. CAP. XLIII.

EX his vero rebus imperator abiens, alias res illustres & magni momenti cepit aggredi. Ac primum gentibus per varias prouincias dispersis, præfectos, qui maximam

maximam partem saluari Christi fidei se addixissent misit. Qui vero Gentilium consuetudine ac ritus imitari visi sunt, his ne sacrificia eidolis immolarent, interdixit. Eadem lex ab eo lata fuit de illis dignitatis gradibus, qui præfectorum honores suo splendore superabant. Aut enim si Christiani erant, ita se gerere præcepit, uti appellationis ipsorum dignitas postulabat, aut si aliter animo affecti, mandauit, ne eidolis hostias offerrent.

*De legibus quæ prohibuerunt sacrificia, sacras autem
ædes extruere mandauerunt.*

CAP. XLIIII.

DEinceps duæ leges in eandem sententiam promulgabantur: altera, quæ vetuit detestabilia idolotariæ scelera, quæ iam olim in quaque ciuitate & regione fieri consueuissent, & ne quisquam vel statuas erigere, curiosas & superuacaneas diuinationes moliri, vel denique sacrificare auderet: altera, quæ iussit templa exedificare, deiq; ecclesias, tum longitudine, tum latitudine ampliores effici: ut in posterum omnes homines (ut complectar breui) insano illo & superstitioso multorum deorum colendorum ritu è medio sublato, Deo opt. max. reconciliarentur. Talia enim tum animo instituere, tum his qui prouinciis præfuerunt per literas significare, imperatorem sua ipsius erga deum sanctimonia incitauit. Lex præterea illud est in se complexa, ut pecuniis largiendis non parceretur, sed à thesauro regio promerentur ad parandas res illis institutis necessarias. Quinetiam ad ecclesiarum præfides passim de eiusmodi rebus literas dare dignatus est, hæcque primas ad me misit.

Victor Constantinus Max. Augustus Eusebio. S.

Constantini ad Eusebium & alios episcopos, ut magistratuum procuracione ædificarentur ecclesie.

CAP. XLV.

Quemadmodum ad hoc usque tempus ob impiæ uoluntatis institutum & grauem tyrannidem seruos dei persequentem, pro certo cognoui & satis per-

Kk

suasum

EUSEBII DE VITA

suasum habui, omnium ecclesiarum ædificia, vel negligenti-
 a corruisse vel impendentis periculi metu, minime pro-
 ut debuerat, refecta fuisse, frater charissime: Sic nunc cum
 libertas omnibus restituta sit, & draco ille, dei opt. max. ,
 providentia nostroque ministerio, de communi Reip. ad
 ministracione depulsus, arbitror equidem & virtutem ac
 potentiam diuinam omnibus satis constare, & eos, qui
 vel timore, vel infidelitate, in peccata lapsi sunt, cum il-
 lud quod reuera bonum est, satis perspiciant, in veram
 & rectam viuendi viam redituros. Quibuscunque igitur
 ecclesiis, vel ipse præsis, vel alii episcopi, presbyteri, &
 diaconi vbicunque terrarum, quos nosti, præficiantur,
 vobis omnibus videndum est, vt earum ædificia sedulo
 accurentur: quò vel ea quæ remanent reficiantur, laxio-
 raque fiant, vel vbi necessitas postulauerit, de integro
 exædificentur. Quæ vero res ad ædificationem necessa-
 rio requiruntur, eas quidem cum ipse, tum alii tuo nomi-
 ne à præfectis, & magistratibus prouinciarum perent, his
 ce enim per literas à me significatum est, vt omni studio
 & propensione animi ea, quæ fuerint à tua sanctitate præ-
 scripta, subministrent. Deus te frater charissime diu flo-
 rentem seruet. Ista literis prodita quibusq; ecclesiarum
 præsidibus, in singulis nationibus etatem degentibus, mis-
 sa fuere. Ea quoque sedulo exequi, quæ erant his con-
 gruentia, prouinciarum præfectis mandatum: ac quæ legi-
 bus erant sancita illa etiam reuera cum magna celeritate
 confecta.

Contra idolorum cultum scripserit.

CAP. XLVI.

PRÆterea imperator cum sacrosanctam disciplinam,
 quæ ad dei cultum pertinet, augere studeret, omnibus
 prouincialibus cuiusque nationis, qui falso ido-
 latriæ errore ante ipsius ætatem implicati fuissent, lite-
 ras dedit, prudentique persuasione cohortatus est eos,
 qui ipsius parebant imperio, vt deum omnium autho-
 rem agnoscerent, & ipsum Christum palam & perspicue
 suum seruatorem esse profiterentur. Atque istas literas
 imperato-

Imperatoris ipsius manu scriptas, ad presentem hanc nostram historiam necessario arbitramur adiungendum, uti audire ipsum imperatorem videamur, idem illud hoc modo quasi omnium hominum auribus inculcantem.

Victor Constantinus. Max. Augustus, provincialibus Orientem incolentibus. S.

Constantini ad provincias contra errorem multiplicis deorum cultus decretum, & de virtute & vitio prefatio.

CAP. XLVII.

Quæcunque firmissimis summisque naturæ legibus continentur, ea omnia providentiæ & diuinæ solertiæ per ipsorum descriptionem diuinitus ordinatâ, satis illustre specimen omnibus dant. Neque vlla existet dubitatio, quin accurata synceræ rationis, & rerû simul incernendi sensum incurrentium comprehensio, vno veræ & perfectæ virtutis subsidio adiuncto, sit eos (quorum animus, scientiæ quasi vestigiis recta insistens, ad illum finem fertur) tandem ad dei cognitionem deductura. Quapropter quisque vir prudens non aliquando animo conturbetur, cum multos animaduertat, contraria vitæ instituta confectari. virtutis enim decus in occulto lateret, si non vitiositas, vitam peruersam & insolentem illi, tanquam ex aduerso respondentem opponeret. Verum quod & virtuti corona sit proposita, & iudicio dei summi omnium moderatoris coerceatur vitiositas, ego quoad fieri potest, iuxta eam spem, quæ ea de re meo in animo insidet, perspicuè vobis omnibus aperire conabor.

De pii Constantini patre, & Diocletiano, & Maximiano persecutoribus. CAP. XLVIII.

Imperatores, qui ante hoc tempus ad Reipublicæ gubernacula federunt, propter agrestes, credo & inhumanos mores, exhæredati sunt. Atque ut pater meus, admirabili cum pietate, in omnibus suis rebus gerendis, Deo patre inuocato,

K k 2

solus

EUSEBII DE VITA

solus clementiæ opera executus est: Sic reliqui omnes, infano animo & furioso affecti, ad immanitatem potius, quàm humanitatem suas curas & cogitationes contulerunt: Quæ sane, illis regnantibus, vera religione euerfa, vehementer creuit. Crudelis enim eorum nequitia usque eò exardescere cœpit, vt cum omnes res diuinæ pariter atque humanæ pacatæ & tranquillæ consisterent, intestina persecutionis bella ab illis excitarentur.

Quod Apollinis oracula, qui propter iustos homines responsa reddere non potuerat, persecutionis causa extiterint. CAP. XLIX.

APollinem autem id temporis, ex antro quodam & tenebricoso recessu, non ex sacerdotis ore hoc oraculum edidisse ferunt: iustos, qui in terris versabantur, impedimento ipsi fuisse, quo minus vera loqueretur: & propterea falsa oracula ex tripode edita esse, indeque etiam factum esse, vt comam dmitteret. Oraculo igitur hoc modo exagitato, hominum malitia de eare conqueri cœpit. Sed videamus ista, quem ad exitum venerint.

Vnde truculentissimus tyrannus ansam sibi arripuerit, ad exquisitissima in Christianos supplicia comminiscenda. CAP. L.

TE iam deum altissimum confessor me verum dicturum. Audiebam cum iam puer admodum essem, eum qui illo tempore, principem locum inter Romanos imperatores obtineret miserum, planè miserum, errore cecatam, à satellitibus suis curiosè inquirentem rogasse, quinam essent illi in terris iusti: quendamque ex varibus suis responsum dedisse, eos esse Christianos. Tyrannem autem responsum illud tanquam mel ore auidè arripientem, gladios, qui erant ad iniuriam vlciscendam excogitati, contra sanctos viros omni labe & reprehensione carentes intentasse. Extemplo igitur mandata crudelibus sicariis, quorum manus erant cæde & sanguine resperstæ, data esse: iudicesque missos, vt celeres animi
motus

motus à natura datos, ad acerbiora suppliciorum genera inuenienda intenderent.

Quot contra Christianos tormentorum genera excogitata fuerint.

CAP. LI.

Licuerat tum, licuerat inquam cernere, quanta cum animi alacritate, egregii pietatis athletæ, in crudelitate continua, non vulgares, sed nouas in dies singulos afflictationes pertulerint. Quippe modestia, quam nullus hostis aliquando læserit, furorem iracundorum & amentium ciuium multo effecit truculentiozem. Quæ incendii flamma fuit, quis cruciatus, quod tormentorum genus, quod non fuerit omnium sanctorum corporibus, nulla etatis ratione habita irrogatum? Eo tempore terra reuera lachrimas effudit: mundus res vniuersas suo complexu coercens, tabido cruore inquinatus, fletum edidit: dies etiam ipsa præ lugubri prodigii calamitate obscurata est. Sed quid ista commemorem?

Quod Barbari Christianos summa cum humanitate susceperint.

CAP. LII.

Barbari inde iam gloriantur: qui quidem eos, qui per idem tempus à nobis aufugerent, in tutelam receperunt: & licet illos tenuerint, vt captiuos, tamen humanissime tractarunt. Nam non solum in ea securitate collocarant, vt salutem, sed etiam, vt religionis suæ instituta & ritus retinere possent. Et iam Romani hanc maculam ad longinquum tempus continuatam sustinent, quam Christiani, eis imprimebant, eo tempore, quo ex eorum ditioze eiectione, ad Barbaros confugerunt.

Cuiusmodi plaga exceperit illos, qui propter vaticinationem, persecutionum auctores extiterant. CAP. LIII.

Sed quid attinet pluribus, mærores illos, & communem totius orbis luctum persequi? Sceleris vero auctores præterquam quòd in Acherontis barathrum

EUSEBII DE VITA.

ad perpetuum cruciatum detrusi fuerunt, turpem præ-
terea vitæ exitum, quo misere interierunt, sunt conse-
cuti. Nam bellis intestinis mutuò extincti, nec nominis,
nec generis sui vestigium reliquerunt. Quod planè non
illis obrigisset, nisi impia illa oraculorum Apollinis diui-
natio, vim quandam adulterinam & adumbratam, qua in
fraudem inducebantur, in se fuisset complexa.

*Praconium Constantini in deum, & signi crucis con-
fessio, & pro ecclesiis & populis præcatio.*

CAP. LIIII.

TE iam Deum Opt. Max. oro obtestorque: Sis orien-
tis incolis clemens & propitius & omnibus provin-
cialibus diuturna calamitate contritis, per me famu-
lum tuum curationem adhibeas. Atque ista non sine caus-
sa, o omniù Domine, & sancte Deus, abs te postulo. Tuo
enim impulsu res salutares & aggressus sum, & confeci:
tuoq; vexillo vbique hostibus opposito, exercitum ab
illis triumphantem duxi. Quinetiam si quando Reip. v-
sus postulat, illa ipsa tuæ virtutis ac potentiae insignia se-
quens, contra hostes audacter procedo. Et propterea e-
tiam tibi animum meum amore & timore ritè sincere-
que temperatum, totum dedo. Nam nomen tuum inge-
nuè amplector: virtutem tuam, quam multis argumentis
declarasti, quaque meam fidem firmiorem reddidisti,
sancte veneror. Meos igitur humeros huic operi subii-
cere equidem maturo, vt tuam augustissimam sanctissi-
mamque domum, quam nefarii illi & impii, graui vasta-
tionis scelere labefactarint, in integrum restituum.

Christianos optauit esse omnes, coegit neminem

CAP. LV.

Populum tuum pacem colere, & à seditione liberum
vacuumque esse, pro communi totius orbis, & cun-
ctorum hominum emolumento exopto. Qui autem
errore ducuntur, pacem cum fidelibus pacis & tranquil-
litatis oblectationem, læto animo capiant. Ipsa enim

re ca

recta communitatis & societatis humanæ moderatio, etiam ad illos in rectam viam deducendos, valebit plurimum. Nemo alteri exhibeat molestiam: quod cuiusque animus vult, hoc quisque tranfigat. At verò recte de Deo sentientibus penitus persuasum esse debet, ipsos solos, quos ipse vocas, vt in sacratis tuis legibus acquiescant, sancte & incorrupte vitam traducturos. Qui verò seipfos inde abstrahunt, commentitii erroris delubra pro arbitrato habeant: nos autem splēdi dissimum tuæ veritatis domicilium, quod natura nobis largitus es, teneamus. Hoc etiam illis optamus, vt videlicet per communem concordiam, latitiam aucto percipiant.

Præconium alterum in Deum, qui per filium suum lapsos in errores illuminauit.

CAP. LVI.

Quod vero ad nostræ religionis institutum attinet, non nouum aut inauditum esse credimus, sed te ex eo tempore, quo hæc vniuersarum rerum fabrica firme coagmentata fuit, idem ipsum cum tuo venerando cultu obseruandum præcepisse: Cæterum humanum genus hallucinatum est, variis errorum opinionibus a veritate abductum: at tu per filiū tuū, vt peruerfitas illa non in dies magis magisque ingrauesceret, puro lumine porrecto, omnes in tui memoriam reuocasti.

Præconium item aliud in Deum, ex orbis vniuersi administratione. CAP. LVII.

Tua potentia nos innocentes & fideles reddit: tuæ res gesta ista confirmant: quippe sol & luna ratum suū & legitimū cursum tenēt: neq; sydera absq; ordine, totius mundi orbē lustrant: temporū vicissitudines certa lege reuoluuntur: solida terræ stabilitas tuo verbo cōtinuatur: vêtus præstituto tēpore, motum ciet: aquarum lapsus præcipitans immenso quodā & infinito cursu fertur: mare immobilibus terminis circuncluditur: quodcumque per terram perque oceanum

Kk 4

fufum

EVSEBII DE VITA.

fusum est, hoc vniuersum ad mira quædam & singulãria hominum commoda fabricatum est. Quæ res nisi voluntatis tuæ nutu atque arbitrio administrarentur, sine controuersia tanta discrepantia, & tã magna potentia, quæ in illis cernitur dissentio, vniuersæ vitæ humanæ esset, rebusque omnibus vastitatem allatura. Nam ipsæ inter se cõfligentes, multo grauius cum humano genere confligerent: quod etiam faciunt, licet oculis non cernantur.

Aliud rursus præconium in deum, qui semper bonæ quæ sunt, homines docet.

CAP. LVIII.

DEus opt. max. & omnium Domine, tibi maxima habeatur gratia. Nam quanto magis humana natura, variis & discrepantibus studiis opinionibusque, duci intelligitur, tãto pluris apud eos, qui recte sentiunt, qui que curam veræ & perfectæ veritatis gerunt, diuini verbi disciplinæ æstimantur. At verò si quis sit, qui se sanari non sinat, alteri qui sanari vult, non vitio verat. Nam medendi facultas, quæ morborum curationibus præest, omnibus in medio proposita est. Tantum cauendum, ne quis istud, religionis institutum violet, quod res ipsæ purum & integrum esse commonstrant. Fruamur igitur omnes boni illius communionem quod nobis datum sit, hoc est pacis: nostraque mens ab omni, quod illi aduersetur, sit omnino separata.

Hortatur sub edicti finem, vt nemo alteri negotium exhibeat. CAP. LIX.

ATamen quod quisque sibi persuadeat satis probum & spectatum esse, in hoc alteri ne sit offensio: nimo vero quodcunque alter vel norit, vel intellexerit, illo quidem proximum, si fieri potest, iuuet: si fieri non potest, missum faciat. Aliud est enim certamen pro immortalitate sponte suscipere, aliud supplicii metu cogi. Hæc dixi, hæcque pluribus, quam id quod erat tenuitati meæ propositum postulabat

, postulabat, propterea persecutus sum, tum quòd veram
 , fidem occultare nolueram, tum maximè omnium, quòd
 , iam nonnullis vt audio, in ore est, templorum ritus sub-
 , latos, hoc est vt ego dico, tenebrarù erroris in falsis diis
 , colendis potestatem prorsus abrogatam esse. Quòd
 , planè omnibus hominibus penit⁹ persuasissem nisi quòd
 , violentus peruersi erroris impetus ad Reip. euertendæ
 , periculum præter modum in quorundam animis peni-
 , tus inhæserit.

*Quomodo ab vrbe Alexandrina questiones propter
 Arium inceperint. CAP. LX.*

TAlem sermonem imperator, tanquam eximius Dei
 præco, prouincialibus omnibus per literas suas cõ-
 municauit, quò subiectos sibi tũ à diabolico errore
 depelleret, tum ad verum Dei cultum sectandum exhor-
 taretur. Ad quem iis rebus iam egregie nobilitatum, ru-
 mor de tumultu quodam, non exiguo illo quidem in ec-
 clésiis concitato, perlatu est: cuius auditione percussus,
 ei cœpit remedium excogitare, Tumultus ille talis fuit.
 Dum populus Dei gloriabatur, rerumq; honestarù actio-
 nibus sese efferebat, metusq; qui extrinsecus aliquid mo-
 lestiarum faceſſebat, erat ablatu, & ecclesia illustri qua-
 dam, vt ita dicam, & tràquilla pace vndiq; cœpta munie-
 batur, inuidia nostris bonis insidias struens, callide irrep-
 sit: inq; media episcoporum frequentia primum tripu-
 diare cœpit: eosque diuinorum decretorum discutiendo
 rum caussa, in seditionis coniecit certamè: Deinde quasi
 ab exigua scintilla ingens incendium excitauit: Quòd
 quidem ab ecclesia Alexandrina tanquã à summo capite
 exorsum, omnem Aegyptum, Libyam, & Thebaida dein-
 ceps peragrauit. Iam vero per reliquas prouincias & ciui-
 tates eousq; diffudit sese, vti nõ modo ecclesiarum præ-
 sides verborum contumeliis se mutuò cõcidere, sed etiã
 reliquorù hominũ multitudinem diuersè distractã, (dũ
 hi in istorum, illi in aliorum sententiã inclinarent) cer-
 nere licuisset. Eò porrò turpitudinis rerum gestarũ spe-
 ctaculum prolabebatur, vt iam in mediis infidelium the-
 atris sacrosancta diuinæ nostræ doctrinæ instituta, tur-
 pissimi ludibrii notam subiret.

EVSEBII DE VITA

De Ario & Melitianis. CAP. LXI.

Nonnulli in ipsa Alexandria de summis religionis Christianę mysteriis iuueniliter & inconsultę digladiarunt: alii per vniuersam Aegyptum, & superiorem Thebaidem de controuersia quadam iam pridem inter ipsos concitata decertare cęperunt, adeo vt vbiq; ecclesię in varias partes dirimerentur. Et quoniam vniuersum ecclesię corpus his rebus laborabat, tũ tota Lybia, vehementer eisdem afflictata fuit, tum reliquę exterarum prouinciarum partes pariter in morbi societatem venerunt. Nam qui Alexandria dissidebant ad episcopos aliarum prouinciarum, alii ad alios, legatos mittebant: illi autem in alterutram partem diuulsi, simili seditionis flamma incendebantur.

Quomodo Constantinus miserit ad Alexandrinos de pace componenda legatum.

CAP. LXII.

Quibus auditis imperator, animo supra modum dolens, remq; illam proprię calamitatis loco statuę, confestim virum ex numero piorum, quos habuit circa se, quem modesta fidei virtute satis spectatum, & superioribus temporibus pietatis confessione insigniter decoratum intelligebat, mittit, vt pacem inter eos, qui Alexandria discordabant, conciliaret, literasq; ad eam rem imprimis accommodatas, per eundem ad seditionis authores dat: quas quidem, cum illustre testimoniũ prouidentię & sollicitudinis de populo dei susceptę complectantur, in hunc, qui de eo instituitur, sermonem inferere, consentaneum videtur: quę se habent ad hunc modum.

Victor Constantinus, Max. August. Alexandro & Ario.

Constantini ad Alexandrum episcopum & Arium presbyterum literę, & pro pace tuenda sollicitudo.

CAP. LXIII.

Ipsum, vt par est, meorum institutorum adiutorę & cõseruatore[m] omnium, Deum testem adhibeo, islarum rerum, quas mihi reipsa obeundas suscepi, duplicem causam

causam extitisse. Primum enim, ut omnium gentium de
 numinis cultu opinionem ad unius habitudinis ritusq;
 formam traducerem: deinde quod in animo habebam, cor
 pus totius mundi, tanquam graui aliquo morbo acerbè
 vexatum, ad sanitatem restituere. Quæ sanè accurata ra-
 tione considerans, alterum eorum interiore mèris acie,
 id est consilio, efficiendum statuebam: alterum autè co-
 piarum militarium subsidio & viribus, quoad poteram,
 præclare gerere conabar: persuasum habens, si omnes
 veros Dei cultores communi concordie vinculo, sicut
 mihi in optatis erat, deuincire possem, vniuersæ nostræ
 reip. ciues, se ad pia eorum instituta breui conuersuros.

Quod quæstiones apud Afros agitatae, reprimebat.

CAP. LXIII.

Proinde cum insania quædam intolerabilis, propter
 temerariam leuitatem quorundam, religionem à po-
 pulo obseruatam in varias sectas discindere molien-
 tium, vniuersam Affricam occuparet, hunc morbum, cum
 ipse leuare cuperem, nullum aliud remedium ei curando
 satis idoneum inueniebam, quàm ut quosdam ex vestrū
 numero adiutores ad conciliationem hominum inter se
 dissentientium mitterem: quo inuidia communis totius
 orbis inimica (quæ sacris nostris conuentibus aduersa-
 tur) penitus restringeretur.

Quod pietas ortum ab oriente sumpserit.

CAP. LXV.

ET quoniam veri luminis vis, & sacre religionis di-
 sciplina, quæ dei opt. max. beneficio, ex quibusdam
 orientis quasi sinibus egressa est, vniuersum simul
 orbem terrarum, suo splendore collustravit, non sine
 causa vos eam religionem profitentes, quos tanquam
 quosdam gentium duces ad salutem fore existimo, non
 modo propenso animi studio, verum etiam exquisito
 oculorum obtutu inuestigare conabar. Nam simul ac
 illustri contra hostes parva victoria verè triumphassem,
 istud potissimum conquirere instituebam, quod omni-
 um facile præstantissimum iudicarem.

*Christi in
 carnatio.*

Quod

EVSEBII DE VITA

*quod de seditione anxius, quæ ad pacem spectabant
consuluerit. CAP. LXVI.*

Sed ò præclarissimam & vere diuinâ prouidentia: qua
le & quàm lethale vulnus auribus meis, imo vero ipsi
animo inflictum fuit, cum audiuissem seditione inter
vos concitaram, multo plus habere acerbitatis, quã eas
res quas ibidem ante gestas fuisse cognouimus: adeo ut
iam vestræ ecclesiæ membra, ex quibus sperabã aliis me-
dicinam petendam fore, multo maiore curatione egeat.
Ac mihi de principio & causa istarum rerũ accuratè co-
gitanti, valde exilis, & neutiquã tanta cõtentione digna
visa est. Quapropter ad hanc epistolam scribendam ne-
cessitate adductus, non solum ad vestrum vtriusq; pru-
dentiam scribo, sed etiam diuinã prouidentiam in hac re
adiutricem fore obtestor, meq; etiam cõmunem vestræ
mutuæ dissentionis arbitrum, tanquam pacis moderato-
rem non sine causa adhibeo: Quandoquidem Deo opti-
max. mihi opem ferente, quamuis maior esset dissent-
endi occasio, tamen spero oratione pijs audientium mē-
tibus adhibita, quemq; ad id quod sit vtilius, facile me
posse traducere. Quapropter cum causa tam exigua sit,
illa quidem, quæ totius vestræ reip. commoda impedire
videatur, quid est quamobrem non expeditiorè & multo
faciliorem dissidii correctionem spondeat?

*Vnde nata sit quæstio inter Alexandrum & Arium, & quod
talìa haudquaquam erant disquirenda.*

CAP. LXVII.

INde igitur præsentis controuersia fundamentum in-
telligo iactum esse: quòd tu Alexander à præbyteris,
de loco quodã in sacris literis scripto, querebas, imò
vero de inani quadam quæstionis particula sciscitaba-
ris, quid quisq; illorum sentiret: tuque Arie istud, quod
neq; initio animo complecti, aut cum fuisses complexus,
silentio præterisse debebas inconsiderate effutiisti.
Vnde discordia inter vos concitata, tum conuentus in
ecclesiã impeditus: tum populus sanctissimus variè in
vtramque partem distractus, ex totius corporis ecclesiæ
compage diuulsus est. Proinde vterq; vestrum vicissim
veniam alteri tribuens, illud approbet, ad quod non sine
causa

causa vester conseruus vos cohortatur. At quid istud
 est? vr de rebus eiusmodi nec omnino rogetis, nec ad ro-
 gatum respondeatis. Tales enim quæstiones, quales nulla
 lex canonve ecclesiasticus necessario præscribit, Sed ina-
 nis dissoluti otii certatio proponit, licet ad ingenii acu-
 men exercendum instituantur, tamen interiore mentis
 cogitatione continere debemus, & neque in publicos
 populi conuentus temere efferre, neq; vulgi auribus in-
 consulto concedere. Quotus enim quisq; est qui rerū
 tam grauium, tantaq; obscuritate inuolutarum vim vel
 satis accuratè prouidere, vel pro dignitate explicare va-
 leat? Quod si quisquam sit, qui istud se facile efficere &
 consequi posse confidat, quanta queso est illa multitudi-
 nis pars, quam possit efficere, vt idē ipsum intelligat? Aut
 quis tandem est, qui in curiosa quæstionū eiusmodi per-
 uestigatione, extra prolapsionis periculum possit confi-
 stere? Quocirca in talibus rebus loquacitas coercēda est,
 ne vel cum nos præ nostri ingenii imbecillitate, quod
 propositum est, explanare non possimus, vel auditores
 inter docendum præ intelligentiæ tarditate ad sermonis
 instituti comprehensionem peruenire non queant, ex re
 alterutra populus, aut in blasphemix, aut in dissensionis
 necessitatem incurrat. Quare, & interrogatio temeraria,
 & inconsulta responsio, veniam vtriq; vestrum ab altero
 impetrare debet. Neque enim de sommo in sacris literis
 præcepto, vobis ansa ad digladiandum oblata est, neque
 nouus vllus de religione diuina introductus error: Sed
 vnam eandemq; tenetis de fide sententiam, ita vt facile
 possitis ad ipsum communionis consensum venire. Nam
 non est consentaneum, vt propter vestram imprudentem
 de adeo paruis exquisq; rebus mutuò concertationem,
 tanta populi multitudo ad dissensionem rapiatur. Imò
 vero non modo non est consentaneum, sed omnino ne-
 fas esse existimatur. Verum vt rem breuiter exēplo quo-
 dam animis vestris mecum recognoscatis, dicam. Non
 vos præterit, opinor, philosophos ipsos vna quidem
 disciplinæ professione omnes inter se consentire, sæpe
 tamen in aliqua parte opinionum, quas asseueratione af-
 firmant, discrepare: qui licet disciplinæ causa, quā quisq;
 illorum

illorum

EVSEBII DE VITA

illorum tueretur, dissentiant, tamen ob professionem, qua
conspirare videntur, denuò inter ipsos in gratiã redeunt.
Quod si ita se res habet, quid est cur non sit multo con-
venientius, vt qui famuli prepotentis Dei cõstituti sunt,
propter ipsum religionis institutum, quod profitentur,
consentientibus animis inter se concordent. Cæterum
accuratiore cogitatione, & mente attentiore hoc, quod
iam à me dicitur, circumspeciamus, num rectè se habeat,
vt per leuem & inanem verborum contentionem fratres
fratribus reluctentur, & eximia concordia, impia simul-
tate per vos, qui de rebus tam exiguis minimeque neces-
sariis inter nos confligimus, misere discernatur. Popula-
ria quidem sunt ista, & puerili iustitiæ magis, quàm sa-
cerdotũ & prudentium hominũ sapientiæ congruentia.

Hortatio ad concordiam.

CAP. LXVIII.

Nostra sponte igitur diabolicas tentationes euite-
mus. Et quoniam Deus opt. max. conseruator om-
nium, commune suæ gratiæ lumen omnibus por-
rexit, idcirco mihi eius famulo quæso per vos liceat, vt
illius prouidentia subsidio adiutus, meum conatum ad
eam lucem propagandam susceptum, feliciter ad exitum
perducam: Atq; etiam vt ipsius populum, tum per literas
compellando, tum ministerium diligenter erga eum pre-
stando, tum acriter admonendo, ad mutuam cõcordiam
traducam. Et cum, vti dixi, vna sit vobis fides, vnaque de
nostra religione sententia, vnum denique legis ac disci-
plinæ institutum (quod quidem cum suis partibus vni-
uersum ecclesię corpus, consentiente animorum concor-
dia & professione deuincit) istud quod inter vos non
mediocrem contentionem excitauit, quoniam nullam
rem grauem in nostræ religionis quasi ambitu compre-
hensam attingit, non est cur distinctionem aliquam ani-
morũ, aut discordiam in vobis pariat. Atq; hæc dico,
non vt cogam vos in hac leuicula & stulta quæstione,
qualiscumque tandem illa fuerit, penitus eandem senten-
tiam sequi. Ac tamen vos inter vos vicissim de re
quapiam minimi momenti dissentitis (Siquidem neque
omnes de omnibus rebus idem sentimus, neque vna ea-
demque

demque in nobis indoles, aut mens versatur) tamen fieri poterit, ut eximia concordia sincere integreque seruetur: & vna inter omnes animorum conspiratio custodiatur, verum de diuina providentia vna vobis sit omnino fides, vnus animorum consensus, vna de Deo sententia.

Quod ob ineptas quasdam voculas digladiandum non erat.

CAP. LXIX.

AT quæ de leuissimis istis quæstionibus inter vos argute & subtiliter disquiritis, licet non in eandem sententiam tanquam pedibus eatis, ea tamen intra cogitationis vestræ quasi fines continere debetis, intimo mentis domicilio recondita. Communis autem amicitie bonum, vera fides, reuerentia erga Deum, & legis obseruationem, stabilis firmaque apud vos maneat. Redite in gratiam, & mutuam inter vos necessitudinem colite, vniuersoque populo suos mutuos complexus reddite: ipsique vestris ipsorum animis contentione labe purgatis, iterum amice & beneuole vos, alter alterum, excipite. Nam sæpenumero post inimicitias depositas, amicitia iterum reconciliata plus solet habere iucunditatis.

Quod pietatis causa summo opere dolens, lachrymas profunderè compulsus est, iterque quod in orientis partes instituerat, propter hæc in aliud tempus distulerat. CAP. LXX.

DAte igitur mihi dies tranquillos, & noctes curæ ac molestiarum expertes, ut voluptas quæ tum ex sincera concordie luce, tum ex vita quieta capi solet, mihi integra in posterum conseruetur. Quod quidem si minus contingat, necesse est ingemiscere, lachrymis & mœrore omnino confici: nec fieri potest, ut vitæ cursum de reliquo tranquille & sedate transigam. Nam quamdiu Dei populus eum dico, qui communi mecum erga deum obsequio fungitur) tam iniqua perniciosaque contentione, ab se mutuo dissidet, quomodo fieri potest, ut ipse animo tranquillo consistat? Atque ut incredibile huius doloris morsum intelligatis sic accipite. Non ita pridem ad Nicomedentium ciuitatem aduentans, extemplo iter versus orientem maturè facere constituebam.

Ac me

EVSEBII DE VITA

Ac me quidem ad vos citato gradu properantem, eum maiorem itineris partem confecissem, ut prope iam vobiscum esse viderer, literarum istarum nuncius in contrariam cogitationem compulit, ne oculis ea videre coger, quæ ne auribus quidem tolerari me posse plane existimabam. Deinceps igitur vestra cõcordia patefacite mihi ad orientem aditum, quem vos vestris dissidiis vltro citroq; feruentibus interclusistis: & efficite breui, ut cum vos pariter, tum reliquum vniuersum populum lætitiã gestientem cernam: & omnes vnã pro communi omnium concordia, & libertate, consentientibus laudis præconiis debitas gratias deo opt. max. agamus.

Quod post has quoque literas, quæstiones ac rixæ nihilominus durauerint. CAP. LXXI.

AD hunc modum, igitur Deo charus imperator his, quæ ad pacem ecclesiæ facere videbantur, per epistolam missam diligenter prospexit. Ille vero bonus & spectatus nuncius, non solum literis fideliter perferendis, sed imperatoris mittentis voluntati pro virili sua parte inseruiuit. Et quamquam omnino pius vir fuit, sicut supra diximus, tamen hoc maius quiddam erat, quã quod per literas administrari posset: quippè magis magisq; dissentientium lis accreuit, & vniuersas orientis prouincias mali illius impetus inuaserat: Inuidia igitur & perditus daemon, qui semper ecclesiæ commoda egrè & iniquo animo fert, ista admisit.

Finis secundi Libri.